

Puolalaisten suomen opiskelijoiden ääntämisvaikeuksista

1. Alkaessani opettaa suomen kielen äänneistöä puolalaisille törmäsin kestoaikeuksien lisäksi useihin vokaaliseikkoihin: *ä*:stä tuli [ɛ], *y*:stä [i], *ö*:stä [o], *a*:ssa oli jotakin outoa jne. Puolan kielen taitoni oli varsin vaatimaton, varsinkin kielen äänneopin teoreettinen tuntemus. Löytääkseni syyn oppilaideni ääntämisvaikeuksiin minun täytyi nyt paneutua puolan kielen artikulatoriseen fonetiikkaan. Samalla havaitsin, että suomen fonetiikan teoreettinen tuntemukseni oli riittämätön.

Yhdyn Lehtosen, Sajavaaran ja Mayn (1977: 7–8) käsitykseen, että todella hyvään ääntämykseen ei päästä, jollei opettaja ole hyvin perillä molempien kielten foneemirakenteesta. Pelkkä intuitiivi tuntemus ei auta, vaan opettajalla täytyy olla tietoa, joka auttaa häntä analysoimaan kuulemaansa ja tekemään havainnot kahden kielen yhtäläisyyksistä ja erilaisuuksista.

Ruotsissa on tehty Eva Gårdingin johdolla tutkimus, jossa on nauhoitettu Ruotsiin muuttaneiden siirtolaisten ruotsin ääntämystä. Näin saatu nauhoiteaineisto on analysoitu, ja tuloksena on taulukko, josta käy ilmi, minkä tyyppisiä virheitä on odotettava mitään kieltä äidinkielenään puhuvan tekevän. Robert Bannert (1980: 156) esittelee taulukon, josta käy ilmi mm., että puolalaisten

opiskelijain ruotsin ääntämyksessä on odotettavissa vaikeuksia kestoerojen, pyöreiden palataalivokaalien sekä /e/:n tuottamisessa. Lisähankaluuksina ovat ensitavulle osuva paino sekä intonaatio. Ongelmat tuntuvat olevan samat myös suomen kielen oppimisessa.

Joissakin suomen kielen opettajissa istuu tosin edelleenkin sitkeästi käsitys, jonka mukaan ääntämiseen ei suomen kielen opetuksessa kannata uhrata kovin paljon aikaa, koska ääntämys vastaa ortografiaa ja on muutenkin varsin ongelmaton. Mielestäni asia ei ole näin. Ongelmia on, ja niihin tulisi paneutua. Kokemukseni mukaan oppilas uskaltautuu puheviestintään sitä rohkeammin, mitä virheettömämpi hänen ääntämyksensä on.

Artikkelini aihe ja sisältö syntyi syksyllä 1980 akuutista tarpeesta löytää lisätietoa opetuksen avuksi. Näin hahmottui seuraava melko karkea suomen ja puolan äänneistön vertailu, jolla koetan ennustaa puolalaisen suomen kielen opiskelijan erityisvaikeudet. Olen yksinkertaistanut vertailua niin, etten ole tarkoin kuvannut kunkin äänneen kaikkia variantteja ja distribuutiota. Olen jättänyt esityksestäni pois myös diftongit.

2. Selvä ero suomen ja puolan välillä on se, että suomi on ns. »vokaalikieli» ja puola »konsonanttikieli». Suomen konsonanteille löytyy helposti ainakin läheinen vastine puolasta; sen sijaan vokaalistoimme eroaa melkoisesti puolan vokaalistosta. Ensimmäisiä kompastuskiviä ovat puolasta kokonaan puuttuvat pyöreät etuvokaalit (/y/,

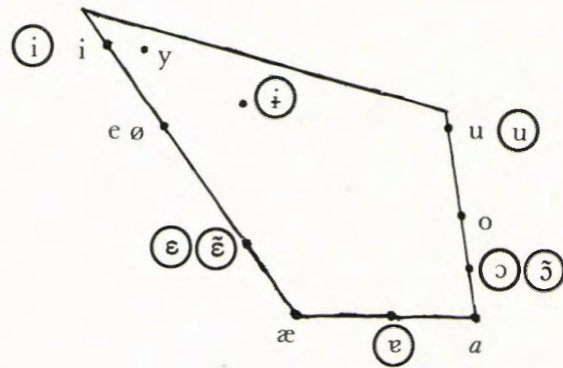
/ø/). Uuden vokaalifoneemin oppiminen vaatii opettelemaan aivan uuden artikuloinnin. Harmillisen paljon hankaluutta tuottaa molemmille kielille yhteisen grafeemin erilainen äännearvo. Tällaisia ovat <a>, <e>, <y>, joista tuonnempana tarkemmin. Keskitynkin kirjoituksessani ennen kaikkea vokaaleihin, koska kokemukseni mukaan juuri ne tuottavat vaikeuksia puolalaiselle suomen opiskelijalle.

Käytän äännteistä IPA-järjestelmän mukaista merkintää. Foneemin rinnalla esitän aina myös vastaavan grafeemin.

3. Sekä suomessa että puolassa on tavanomaisen tulkinnan mukaan kahdeksan vokaalifoneemia:

IPA-systeemin mukaisesti kuvattuna suomen ja puolan vokaalisto näyttäisi

vokaalikulmiossa seuraavanlaiselta. Puolan foneemit on kaaviossa ympyröity.

(Sobierajski 1960: 10; Wiik 1965: 59.)

suomi

<y>	/y/	pyöreä suppea etuvokaali
<e>	/e/	lavea puolisuppea etuvokaali
<a>	/a/	lavea väljä takavokaali
<o>	/o/	pyöreä puolisuppea takavokaali
<u>	/u/	pyöreä suppea takavokaali
<i>	/i/	lavea suppea etuvokaali
<ä>	/æ/	lavea väljä etuvokaali
<ö>	/ø/	pyöreä puolisuppea etuvokaali

puola

<y>	/ɨ/	lavea suppea keskivokaali
<e>	/ɛ/	lavea puoliväljä etuvokaali
<a>	/ɐ/	lavea väljä keskivokaali
<o>	/ɔ/	pyöreä puoliväljä takavokaali
<u>	/u/	pyöreä suppea takavokaali
<i>	/i/	lavea suppea etuvokaali
<ã>	/ɨ̃/	nasaalinen, pyöreä puoliväljä takavokaali
<ẽ>	/ɛ̃/	nasaalinen, lavea puoliväljä etuvokaali

Toisin kuin suomessa ei puolassa ole kvantiteettikorrelaatiota. Suomessa ei paino vaikuta vokaalin keston; painollisen ja painottoman tavun vokaalin kesto on identtinen. Puolassa taas painollisen tavun vokaali on painottoman tavun vokaalia pitempi. Suomesta puuttuvat puolan naaalivokaalit (/ ɔ̃/, / ẽ/).

Kummallekin kielelle yhteistä grafeemia <y> vastaa puolassa foneemi /i/ ja suomessa /y/. Suomen /y/:hyn liittyvä huulten pyöritys sujuu oppilailta aluksi tavattoman haluttomasti. Opettajan on melkein väsymykseen asti toimittava mallina huulten pyörityksessä. Olen koettanut vieroittaa oppilaani virheestä siten, että neuvon heitä aloittamaan /i/:n ääntämistä ja sitten pyöristämään huulensa. Tähän huulten pyöritysvoimisteluun olen liittännyt harjoituksia, joissa /y/ ja /i/ vaihtelevat (esim. *siinä* — *syynä*, *kesi* — *kesy*, *kävin* — *kävyn*).

Puolasta puuttuvat /e/ ja /æ/; sen sijaan puolassa on näiden väliin asettuva /ɛ/. Puolalaisen on siis opittava kaksi uutta äännettä, joista kumpikaan ei täysin vastaa hänen äidinkiensä äännettä mutta joista toista merkitään samalla grafeemilla kuin tätä <e> suomessa /e/, puolassa /ɛ/. Niinpä /æ/ ja /e/ menevät helposti sekaisin, ja kummankin korrekti tuottaminen on työlästä. Kokemukseni mukaan pelkkä kuuntelu ja toisto ei riitä auttamaan oppilaita ratkaisemaan ongelmaa. Oppilaan on saatava täsmällinen teoreettinen selitys foneemin tuotosta, ennen kuin hän pystyy reaalistamaan äänteen oikein. Röntgenogrammin mukaan tehty piirros selityksineen sekä vertailu opiskelijan äidinkieleen saavat oppilaan oivaltamaan asian.

Pyöreä etuvokaali /ø/ opitaan yllättävän helposti. (Johtuneeko siitä, että se opitiin /y/:n jälkeen?) Suomen puolisuuppean takavokaalin /o/:n lähin vastine puolassa on puoliväljä /ɔ/, mutta ääntämyksessä ehkä syntyvät virheet eivät havaintojeni mukaan ole merkittäviä.

Myös suomen /a/ eroaa puolan /e/:sta jonkin verran mutta ei aiheuta merkittävää vaikeutta. Äänneiden tuotos on kielissä

kyllä melko erilainen. Puolan /e/:ta äännettäessä kieli makaa jännittymättömänä, passiivisena laakeasti suussa; suomessa ottaa kieli aktiivisesti osaa artikulaatioon ja jännittyy ja vetäytyy melko voimakkaasti taaksepäin. Suomen /a/ on selvästi takavokaali, sen sijaan puolan /e/ on katsottava keskivokaaliksi (Wierzchowska 1980: 30).

Vaikeinta tuntuu olevan suomen /æ/, /e/ ja /y/ -foneemien virheellisten tuotosten korjaaminen. Aikuisopiskelijalla on piintynyt tapa reagoida kirjainmerkkiin äidinkiensä foneettisten mallien mukaisesti. Olisiko virhe pienempi tai mahdollisesti vältettävissä, jos oppilaat eivät alussa saisi nähtäväkseen grafeemeja vaan heille annettaisiin pelkkä teoreettinen selitys äänteen tuottamisesta, minkä jälkeen harjoitettaisiin toiston avulla?

4. Konsonantisto onkin sitten helpompi ja suomen oppimisvaikeudet vähäiset. Suomessa on 16 konsonantifoneemia, jos /b, g, f/ otetaan huomioon, puolassa 34 (Wierzchowska 1980: 156—159). Lisäksi tulee suomen laryngaaliklusiili, jonka fonologinen asema on erikoinen (tarkemmin Terho Itkonen 1975: 371—386, Hakulinen 1979: 52). Laryngaaliklusiilia on jouduttu jonkin verran harjoittelemaan, mutta vaikeutta siitä ei ole tullut. Kuuntelu ja toisto on auttanut. Itse asiassa se voitaisiin sivuuttaa varsin vähällä, koska se puuttuu tyypillisestä länsi- ja kaakkoissuomalaisesta ääntämyksestä ja sen ääntämättä jättäminen myös yleiskielessä on luvallista. Laryngaaliklusiilin sivuuttaminen kokonaan ei kuitenkaan liene suositeltavaa.

Muista vaikeuksista mainitsen seuraavat. Puolan /x/ on velaari, suomen vokaaalienvälinen /h/ taas lähinnä laryngaali. /h/:n allofoneina esiintyvät kuitenkin myös velarinen [x] (*vihko*, *tuhka*) sekä palataalinen [ç] (*vihje*, *pohja*). (Lehtonen 1970: 26.) Vain laryngaalista /h/:ta täytyy puolalaisten kanssa harjoitella. Heidän virheensä on kuitenkin niin vähäinen ja merkityksetön, että siihen ei tarvitse kiinnittää paljon huomiota.

Vaikka /ŋ/ ei olekaan puolassa itsenäisen foneemi, sitä vastaava äänne esiintyy

nasaalivokaalien varianteissa /k/:n, /g/:n ja /ʒ/:n edellä, esim. *ręka* [rɛ̃ŋka], *mała* [mɔ̃ŋka] ja *wąchać* [vɔ̃ŋxatɕ] (Wierzschowska 1980: 115). Oppilaat oppivat äänteen vaivatta, kun heille osoittaa esimerkin heidän omasta äidinkielestään. Koska [ŋ] esiintyy puolassa aina k:n, g:n tai ch:n edellä, tuottaa suomen pitkä [ŋ] kuitenkin joskus hankaluuksia. Varsinkin yhteisissä lainasanoissa pyrkii puolalainen ääntämään äidinkiensä mukaisesti, esimerkiksi *tango*: puol. [taŋgo], sm. [taŋŋo]. Samoin puolalainen ääntää *kengät* mielellään [keŋgæt] pro [keŋŋæt].

Puolan /r/ ei ole niin voimakas kuin suomen. Kielenkärki ei aina edes kosketa hammasvallia, vain lähenee sitä.

Puolan konsonantteihin liittyvä liudennus, joka lisää konsonanttifoneemien määrää, pyrkii joskus siirtymään suomen *i*:tä edeltäviin konsonantteihin.

5. Intonaatio, kvantiteetti ja paino ovat kielen prosodisia piirteitä. Prosodisella piirteellä voi olla distinktiivinen funktio. Suomen kielessä kvantiteetti on prosodeemi, puolassa taas intonaatio.

Äänneiden kvantiteettikorrelaatio on puolalaiselle suomen opiskelijalle koettelemus. Vaikeutta ei aiheuta tuotto sinänsä vaan erojen muistaminen. Varsinkin sanan lopussa olevat pitkät vokaalit ikään kuin lopahtavat kesken. Opettajan ei auta kuin sitkeästi, aluksi jopa liioitellen venytellä äänneitä ja pakottaa oppilas toistamaan, kunnes kesto on tarpeeksi. Varoittaviksi esimerkeiksi voi alussa aina mainita joitakin minimipareja, sellaisia kuin *tapan* — *ta-paan*, *viisi* — (älä) *viitsi*, *tuli* — *tuuli*, *kuka* — *kukka*, *muta* — *mutta*, *mato* — *matto*. Kovin useita tällaisia esimerkkejä ei mielestäni varsinaisten äänneharjoitusten jälkeen saisi ottaa. Kun oppilaan mieltä sekoittaa jo muoto-oppimme viidakko, saattavat moninaiset minimiparit saada oppilaan vallan hämmennyksiin.

Puolan kielen opiskelija oppii heti alkutaipaleella, että kullakin liudentumattomalla konsonantilla on liudentunut vastineensa ja että useissa tapauksissa oppositio liudentunut/liudentumaton on fonologinen. Olen pohtinut, olisiko suomen kvanti-

teettioppositio opettamisessa mielekästä lähteä samasta periaatteesta, niin että ulkomaalaisille tarkoitetuissa oppikirjoissa esitettäisiin äänneluettelossa sekä pitkä että lyhyt äänne. Kielen kuvauksen kannalta tämä ei ole taloudellisin keino, mutta alkeisopiskelijalle se voi olla vakuuttava keino ymmärtää kvantiteetin merkitys. Voitaisiin siis puhua 16 vokaalifoneemista eikä kahdeksasta (vrt. Karlsson 1969: 353—355), jotta opiskelijan tietoisuuteen alusta lähtien iskostuisi *laavan* ja *lavan* ero. — Eila Hämmäläisen Suomen harjoituksia I (1978: 15—20) on kvantiteettikorrelaatiota harjoiteltaessa ollut erinomainen työväline, koska siinä nimenomaan lähdetään liikkeelle tästä korrelaatiosta.

Puolan sanapaino on toiseksi viimeisellä tavulla. Pahoja painotusvaikeuksia en kuitenkaan ole oppilailla havainnut. Vain joissakin kieltemme yhteisissä lainasanoissa puolalaisen tuntuu joskus olevan vaikea pitää paino ensi tavulla: oppilas pyrkii ääntämään *to¹maatti* ja *si¹ruuna* pro *to¹maatti* ja *si¹truuna*. Juuri viimeistä edellisen tavun pitkässä vokaalissa virhe tuntuu ilmeiseltä siksikin, että puolan kielessä pääpaino vaikuttaa koko voimallaan vokaaliin lisäten sen soinnillisuutta ja kestoja ja kohottaen sen intonaatiota. Painollista tavua edeltävä vokaali on intonaatioiltaan tavallisesti alempi ja painollista tavua seuraava vokaali vieläkin alempi. (Dłuska 1976: 14.) Koska painollisen tavun vokaali on aina suhteellisesti pitempi kuin painottoman, se aiheuttaa myös toisen virheen suomen opiskelijan ääntämyksessä: suomen kaksitavuisten sanojen lyhyt ensi tavun vokaali venyy usein liian pitkäksi.

Puolassa on kaksi intonaatorakennetta, laskeva ja nouseva, jotka ovat oppositiossa. Laskuintonaatio on merkki päätökseen tulemisesta: lauseesta, jota ei seuraa jatko ja johon ei odoteta vastausta. Nousuintonaatio on merkki vajaan ilmauksesta, jota seuraa jonkinlainen jatko tai johon odotetaan vastausta. Nousuintonaatio ilmaisee odotusta, laskeva päätöstä. Tämän mukaisesti nousuintonaatio esiintyy kysymyslauseissa ja kehotuksissa sekä kertovissa puhejaksoissa. Laskuintonaatio kuuluu vastauslausei-

siin ja väitteisiin. Sekä nousu- että lasku-intonaatiolla on lisäksi eriaisteisia variaatioita. (Duska 1976: 48, 51.) Vivahteikkaat intonaationvaihtelut erottavat puolan kielen olennaisesti suomesta.

Miten sitten opettaa puolalaiselle suomen tasaisempaa intonaatiota? Olen jo aiemmin, opettaessani suomalaisille venäjän nousuintonaatiota, todennut intonaation opettamisen ja oppimisen kovin työlääksi. Lukuisista kuuntelu- ja toistorupeamista ei tunnu olevan hyötyä. On kuin oppilas häpeäisi tuottaa outoa intonaatiota. Joissakin tapauksissa oppilas ei milloinkaan pääse irti äidinkieltensä intonaatiosta; jotkut kyllä pääsevät melko piankin.

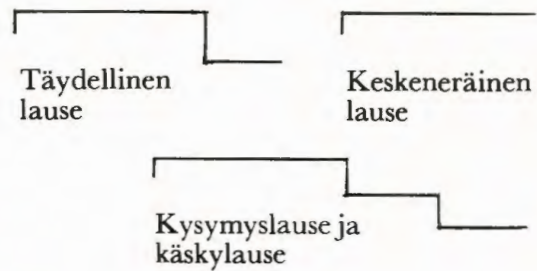
Paitsi distinktiivistä funktiota on prosodisilla piirteillä myös toinen tehtävä kielessä. Prosodisin keinoin ihminen ilmaisee myös tunteitaan ja asenteitaan. Kun ihminen joutuu oppimaan uuden kielen rakenteen mukaisen prosodisen piirteen, hän kokee sen ikään kuin uhkana persoonallisuudelleen. (Gårding 1974: 13.)

Vaikeudet tuntuvat kasautuvan erityisesti intonaatioon. Miten saada oppilas ajattelemaan, tuntemaan ja reagoimaan uuden kielen lailla, näyttämään uutta roolia? Intonaatorakenteen teoreettinen opettaminen ja harjoittelu ei aina tunnu riittävän. Uusi painotussysteemi ja kestoerot hyväksytään nopeasti, mutta intonaatio on joillekin kuin ylittämätön muuri.

Suomellakin on intonaationsa, joskin tasaisempi. Puolalaisia opettaessani olen havainnut tämän hyvin konkreettisesti. Puolalaisella intonaatiolla puhuttu suomen kieli kuulostaa hullunkuriselta eikä ole aina edes ymmärrettävää.

Suomessa, kuten puolassakin, väitelauseen intonaatio on laskeva (Hirvonen 1970: 26—27). Sen sijaan kysyvien ja käskyvien lauseiden intonaatio on suomessa voimakkaasti laskeva (Hirvonen mts. 39—40), puolassa taas juuri pävastainen. Hirvosen mukaan (mp.) intonaatiolla on suomessakin distinktiivinen funktio; kysymys- ja käskylauseiden intonaatio eroaa merkittävästi väitelauseiden intonaatiosta. Suomen lauseiden intonaatiosta Hirvonen esittää

(mts. 46) seuraavan kaavion:

Sävelkorkeudesta on vaikea tehdä tarkkoja havaintoja, erityisesti kun kyse on omasta äidinkielestä. Välinein mitattu sävelkorkeus on yleensä varsin erilainen kuin aistihavainnoin saamamme vaikutelma (Lehtonen—Sajavaara—May 1977: 63). Jos siis suomen opettajalla ei ole empiirisesti mitattua tietoa äidinkieltensä intonaatiosta, on ennustettavissa, että hän joko ei onnistu lainkaan tai tekee erehdyksiä opettaessaan suomen kielen intonaatiota.

8. Kun opettaja joutuu painimaan erilaisten suomen ääntämisiongelmiensä parissa, tulee useastikin kaivanneeksi kunnon oppikirjaa aiheesta. Oppikirja antaisi varmuutta. Suomen opiskelijan pakolliset fonetiikan opinnot ovat niin vähäiset, että niiden turvin ei äänneanalyysyjä tehdä. Itseopiskelu auttaa tietysti, mutta paras olisi kuitenkin, jos käsissämme olisi erityinen ulkomaalaisopetukseen laadittu oppikirja. Sovijärven äännekuvasto (1963) on toki mainio apuväline, ja paljon tukea opettaja saa Lehtosen, Sajavaaran ja Mayn englannin kielen opettajille tarkoitetusta ääntämyksen oppikirjasta (1977), mutta kumpikaan niistä ei sovellu sellaisenaan ulkomaalaisopetukseen. Vastikään on painosta ilmestynyt Kalevi Wiikin Fonetiikan perusteet (1981), kirja, jota voi suositella ulkomaanlehtorin käsikirjastoon.

Elokuussa 1980 pidetyssä ulkomaanlehtorien kokouksessa ilmaisivat kaikki slaavilaisen työryhmän jäsenet yksimielisen toiveensa saada pian kunnollinen suomen ääntämisen oppikirja, sellainen, jossa olisi jokaisesta äänneestä täsmällinen kuvaus sekä selvä graafinen piirros ja lisäksi jonkinlainen esitys intonaatorakenteestamme.

Ihanne olisi, että kirja valmistuisi fonetiikan asiantuntijoiden ja ulkomaalaisopetuksen veteraanien yhteistyönä.

LÄHTEET

- BANNERT, ROBERT 1980: Survey of foreigners' pronunciation problems in Swedish. Report from the project »Optimizing the Teaching of Swedish Pronunciation» led by Eva Gårding, Lund University. Suomen sovelletun kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja n:o 28 s. 149—160. Jyväskylä.
- DŁUSKA, MARIA 1976: Prozodia języka polskiego. Warszawa.
- GÅRDING, EVA 1974: Kontrastiv prosodi. Lund.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.
- HIRVONEN, PEKKA 1970: Finnish and English communicative intonation. Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja n:o 8. Turku.
- HÄMÄLÄINEN, EILA 1978: Suomen harjoituksia I. SKS:n toimituksia 344. Vaasa.
- ITKONEN, TERHO 1975: Suomen ja eteläviron sandhiongelmia. Virittäjä 79 s. 371—386.
- KARLSSON, FRED 1969: Suomen yleiskielen segmentaalifoneemien paradigma. Virittäjä 73 s. 351—361.
- LEHTONEN, JAAKKO — SAJAVAARA, KARI — MAY, ANTHONY 1977: Spoken English: The perception and production of English on a Finnish-English contrastive basis. Jyväskylä.
- SOBIERAJSKI, ZENON 1960: Polskie teksty gwarowe z ilustracją dźwiękową I. Gwary śląskie. Poznań.
- SOVIJÄRVI, ANTTI 1963: Suomen kielen äännekuvasto. Jyväskylä.
- WIERZCHOWSKA, BOŻENA 1980: Fonetyka i fonologia języka polskiego. Wrocław.
- WIIK, KALEVI 1965: Finnish and English vowels. Turun yliopiston julkaisuja sarja B, osa 94. Turku.
- WIIK, KALEVI 1981: Fonetiikan perusteet. Juva.

LEENA SILFVERBERG

N

N

S

U